

ВАСИЛЬ ПАЧОВСЬКИЙ – ГАЛИЦЬКИЙ ПЕДАГОГ

Статтю присвячено висвітленню педагогічного досвіду та життєвого шляху видатного галицького педагога Василя Пачовського.

The article is dedicated to revealing the course of life and pedagogical experience of the famous Galychyna's educator Vasyl Pachovskiy.

Процес розбудови сучасної української освіти неможливий без урахування як зарубіжного, так і вітчизняного педагогічного досвіду. Для більш достовірного і повного прочитання історії вітчизняної педагогіки, врахування особливостей її розвитку доцільними є історико-педагогічні дослідження, які присвячені вивченню розвитку регіональних проблем освіти. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття посилилася увага науковців саме до такого типу досліджень. Так, ряд досліджень присвячені розвитку шкільництва на Півдні України, в Криму (А. Аблятипова, В. Боброва), в північно-східній Україні (В. Бугрія), в центральній і східній Україні (І. Важинський, В. Ворожбіт), на Київщині (Л. Березівська), в лівобережній Україні (С. Дмитренко) і т. д. Дуже активно досліджуються проблеми освіти на західноукраїнських землях, зокрема, на Буковині (Л. Кобилянська, Д. Пенішкевич), Закарпатті (М. Баяновська, О. Бенза, Л. Маляр, І. Небесник, В. Росул, О. Фізеші), в Галичині (І. Андрухів, М. Барна, Г. Білавич, С. Вдович, О. Велемець, Р. Волянюк, Т. Завгородня, Р. Зозуляк, Л. Генік, Д. Герцюк, Л. Дерев'яна, Ю. Поточний, Н. Сабат, Б. Ступарик, М. Чепіль, О. Штурмак та ін.).

Слід зауважити, що у розвитку сучасної науки, зорієнтованої на відродження національних надбань педагогічної теорії та практики минулого, виняткового значення набуває формування “персоналістського” напрямку в наукових дослідженнях, що зумовлює значущість кожної постаті, повернутої в історію української освіти.

Проблему педагогічної персоналії чітко виокремлено у статті О. Сухомлинської “Персоналія в історико-педагогічному дискурсі”. В ній зазначено: “Педагогічна персоналія – це більше, ніж наукова, освітня чи творча біографія, це швидше персоніфікований процес утворення цінностей культури в рамках гуманітарної традиції, її певна конкретизована модель” [14: 42].

Особливо актуальним при вивченні історії вітчизняної педагогіки в персоніфікаційному дискурсі є аналіз праць тих вчених, доробок яких з певних причин не аналізувався або взагалі навіть не згадувався. Сучасна педагогічна думка вже належно оцінила творчу спадщину низки українських діячів (Г. Ващенко, М. Демкова, М. Драгоманова, П. Куліша, М. Макаренка, І. Огієнка, В. Науменка, С. Русову, С. Сірополка, В. Сухомлинського, Я. Чепігу, С. Черкасенка та ін.), не оминувши увагою когорту західноукраїнських педагогів (О. Барвінський, А. Волошин, Г. Врецьона, М. Галузинський, Ю. Дзерович, А. Животко, Б. Заклинський, О. Іванчук, Я. Кузьмів, А. Крушельницький, О. Маковей, О. Партицький, І. Петрів, І. Ющишин, Л. Ясінчук, Я. Ярема та ін.), біографії яких нерідко вводилися дослідниками в науковий обіг вперше (Б. Гречин, М. Кляп, Б. Ступарик, В. Ковальчук, Н. Пастушенко, Ю. Калічак, О. Кузенко, Т. Завгородня, Н. Чаграк, Н. Салига, О. Пастушенко, І. Стражнікова, З. Нагачевська, Д. Герцюк та ін.).

До числа видатних представників української педагогічної думки належить і Василь Миколайович Пачовський (1878–1942) – відомий історик, журналіст, поет і драматург, педагог, доктор філософії. Діяльність цієї непересічної особистості теж поступово стає об'єктом наукових досліджень. Педагогічна та громадсько-культурна діяльність Василя Пачовського, його роль у формуванні національної свідомості українців висвітлені у публікаціях Й. Баглая, Г. Божук, Т. Завгородньої, І. Лазоришин, І. Ліхтея, К. Маргінич, С. Ньорби, Н. Сабат, В. Туряниці, Н. Ференца та ін. Про зростаючий інтерес до постаті

В.Пачовського свідчать і матеріали всеукраїнської наукової конференції “Василь Пачовський у контексті історії та культури України”, присвяченої 120-річчю від дня його народження, яка відбулася в Ужгороді. Тематика доповідей відповідала різним напрямкам творчої і наукової діяльності В.Пачовського. На конференції працювали секції літературознавча, мовознавча та секція, що об’єднували проблеми історії, політології, культурології і педагогіки. У резолюції конференції висловлено побажання: “Рекомендувати кафедрам ширше залучати спадщину В.Пачовського для написання курсових і дипломних робіт. Для потреб школи та вузу бажаним було б видання творів В. Пачовського ...” [3: 32].

З’явилися також дослідження, присвячені літературній діяльності В. Пачовського (В. Зілгалов, М. Ільницький, М. Козак, В. Пагіря, І. Ребрик, Ю Станинець, І. Хланта та ін.). Він увійшов в історію української літератури не тільки завдяки своїм незрівнянним ліричним віршам, але й як автор багатьох творів різних жанрів, у яких він послідовно і принципово відстоював патріотично-громадянські ідеї, виступав за створення вільної і самостійної Української держави.

Отже, можна констатувати, що за роки незалежності України ім’я В. Пачовського поступово повертається в нашу історію і займає почесне місце серед видатних діячів вітчизняної культури. Однак ще недостатньо вивчено його внесок в теорію і практику вітчизняної педагогічної науки.

Василь Пачовський народився в Жуличах Золочівського повіту на Львівщині в сім’ї священика. 1888–1896 навчався в Золочівській гімназії. Він був ще гімназистом VII кл. гімназії, коли при похованні його друга Л. Єзерського насмілився звернутися до присутніх з таким закликком: „...А ви голуби – товариші, станьте тепер до праці з усієї сили, заповніть брак трудом своїм, своєю запонадливостю, бо бачите, що уже одна сила зацімила, що хотіла працювати для робочого люду нашого руского; замовкла одна сила, щоби піднесла нарід наукою своєю, працею неутомимою для него...

Поставмо на місце помершого неутомимих труженників свої спільні сили, зміцнені відвагою, духом покійних і любов’ю до нашої вітчизни” [13: 4].

Ця промова В. Пачовського мала політичне спрямування і саме так була сприйнята дирекцією навчального закладу і Крайовою Шкільною радою Львова. За їх рішенням Пачовський був виключений із гімназії без права взагалі навчатися в Галичині, а на вимогу старости-поляка покинув і місто Золочів. Тільки 1899 р. він закінчив гімназію екстерном у Львові та вступив до Львівського університету на медичний факультет, але й тут не затримався надовго. За антипольський виступ на студентському вічі у 1901 р. він мусив покинути університет. З того ж року Пачовський почав студіювати історію в університеті Відня, де у 1909 році склав іспит на доктора філософії.

Протягом майже всього життя В. Пачовський працював учителем – з 1905 по 1909 р. у Станіславській гімназії (заступник учителя – суплет) і з 1909 по 1914 р у Філії Української Академічної гімназії (Львів) на тій же посаді. У роки першої світової війни (1915–1916) за дорученням Союзу Визволення України працював у таборах військовополонених українців (викладав українську мову та історію); там же видавав табірний тижневик. У 1919 р. працює у Кам’янець-Подільському, зокрема в учительській комісії для середнього шкільництва. З 1920 по 1929 р. учительом в українській реальній гімназії в Берегово і в цей час (1926 р.) здобуває наукову ступінь доктора філософії в українському вільному університеті у Празі.

Слід зазначити, що у час праці на Закарпатті Пачовський продовжував виступати і як поет. Такі його вірші, як “Скарб Руської землі“, “Срібний дзвін“, “Тріє царі“, спрямовані на розвиток національного самоусвідомлення, пізнанню минувшини рідного краю, поширенню знань про мову народу, його звичаї, публікувалися у дитячих журналах “Віночок для підкарпатських діточок“, “Пчілка“, у газеті “Наука“. Цими виданнями він користувався на уроках рідної мови замість підручників, яких на той час не було. “Вірші патріотичного спрямування, – зауважує М.Гриць, – В. Пачовський часто цитував на своїх уроках (викладав історію, українську мову та географію)“ [1: 291].

Як зазначає С. Ньорба, “Як людина, що любить свою справу, розуміє своїх вихованців, В. Пачовський підбирав навчальний матеріал так, щоб на його основі організувати творче спілкування з учнями (включити їх у діалог). Протягом усього навчально-виховного процесу він прищеплював гімназістам любов до знань, до історії рідного краю...” [7: 339].

В. Пачовський був учителем за покликанням. Він умів знаходити найбільш ефективні засоби впливу на учнів, враховував при спілкуванні з гімназістами їх індивідуально-психологічні особливості. Адже у 5 класі, наприклад, де він був класним наставником у 1926–1927 н. р., було 42 дітей, 42 характери. До кожного з них потрібно було знайти підхід, тим більше, що географія їхніх рідних місць була великою: були діти не тільки з різних куточків Закарпаття, а й із Румунії, Польщі, Угорщини, Словаччини, Чехії, Росії (У цьому ж класі вчилися майбутні діячі української культури (Ф. Потушник, С. Росоха, І. Колос та ін.).

Із спогадів колишніх вихованців Пачовського (І.Гриць, Е. Орос), він постає людиною справедливою, до якої ставилися з повагою та довірою. В. Пачовський цікаво і доступно викладав свої предмети. Вдаючись до різних форм і методів роботи, професор домагався, щоб учні розуміли, усвідомлювали навчальний матеріал, а не зубрили [7: 339].

Багато працював В. Пачовський із гімназістами і в позаурочний час. З його ініціативи у гімназії було створено гурток самоосвіти молоді “для плекання, – читаємо у щорічнику гімназії за 1920–21 рр., – слов’янської свідомості отчитами і декламаціями учнів“. Перше засідання гуртка, на якому були присутні 30 учнів, відбулося 23 січня 1921 р. На засіданнях гуртка гімназисти читали підготовлені самостійно реферати, виступали з цікавими повідомленнями, влаштовували тематичні дискусії. В. Пачовський брав активну участь у диспутах, допомагав гімназістам підбирати цікавий матеріал для написання рефератів [7: 339].

В. Пачовський постійно і наполегливо працював над формуванням у дитини національної самосвідомості. Він, за його словами, був одним із тих українських емігрантів, що “приспособувалися до світогляду місцевого громадянства й не накидували своїх ідей згори, а підготовляли їх до самостійної національної праці“ [10: 77–78].

Василь Пачовський приймав також активну участь у громадсько-просвітницькій діяльності. Так, в Ужгороді разом з Володимиром Бірчаком видає тижневик „Народ“. Часто виступав В.Пачовський і у Народній Думі у Берегові, який був центром усіх громадсько-політичних зустрічей: там проводилися вечори, вистави українських п’єс. Він приймав найактивнішу участь в організації та діяльності закарпатської “Просвіти“, написав для молоді й для населення брошуру “Що то Просвіта?“ [12], постійно підтримував спроби закарпатських українських письменників творити народною мовою. Зустрічі В.Пачовського з пластунами називали “Малою Просвітою“.

Десять років (1920–1929), які В. Пачовський прожив на Закарпатті, він називав найбільш зрілими і плідними роками свого життя.

В. Пачовський був одним з активних пропагандистів ідеї державотворення, що була його путівником по життю і яку він постійно намагався втілювати в роботі з українською молоддю в навчально-виховному процесі закладів освіти, через зміст своїх поетичних творів. Талановитий педагог був „улюбленцем молоді, ...виховав цілі покоління прогресивної, патріотично настроєної інтелігенції краю“ [8: 8].

Він постійно підтримував галицьких учителів, які, працюючи в дуже складних умовах на Закарпатті, повинні були їздити по селах, ”стягати голих, босих і голодних дітей, де ... вибирали найспосібніші діти з-під селянських стріх, підготовляли їх до школи” [9: 14]. Сучасники згадували: “...У такий складний історичний період у нашому краї, коли часто мінялася влада, не було чітких державних кордонів, – “професори“, як їх тоді величали, зуміли знайти серед босоногої сільської бідноти тих дітей, які хотіли навчатися, зуміли сприйняти і пронести через усе своє життя українське слово....“ Але, незважаючи на всілякі прикросі, результати наполегливої роботи були вражаючими: діти приходили до школи ”переважно свідомі своєї національної приналежності, а при дальшій освідомлюючій праці

професорів – Українців в гімназії їхня свідомість кріпшала так, що сьогодні всі середні школи, крім Мукачівської, овіяні національним духом, випускають ідейну, свідому молодь, яка розсіяна по селах, стає розсадником національної свідомости Закарпаття” [5: 334].

Сам Пачовський згадував, що “...під нашою рукою за тих 10 літ, що я там був, росло молоде покоління в середніх школах, з року на рік побільшуючи й число молодих діячів, сяючих ідеєю України, якої не знищить уже ніяка сила” [10: 78].

Але його патріотична діяльність на Закарпатті не вписувалось у плани чеського уряду, тому у 1929 р. він мусив повернутися в Галичину, де працює в українській державній чоловічій гімназії у Перемишлі (1929–1934) разом з відомими вчителями, науковцями – фізиком і математиком З.Храпливим, літератором, управителем (1925–1928), а потім до 1929 року директором гімназії Д.Лукиjanовичем та ін. Пачовський був заступником учителя (викладав мову і літературу, історію й географію) та лектором – вихователем у бурсі ім. Николая й гімназійному інтернаті. Саме під час його роботи контрактовим учителем у Перемишлі виявилася справжня громадянська позиція Василя Пачовського.

Цікаві спомини І. Кривуцького. Щоправда, він вчився не в українській, а в польській гімназії, однак жив разом з учнями української і знав усе, чим вони живуть, Паралельно з ними Кривуцький самотужки вивчив українську мову, літературу та історію. Він щиро заздрив своїм приятелям, бо ті мали змогу вчитися в учителів, більшість з яких, „якщо не всі, були патріотами. Крім знань з предметів вони прищеплювали учням любов до України, до народу, почуття людської гідності, справедливості, пошани до старших, до слабих, культуру поведінки” [4: 51]. Саме тут В.Пачовський проводив значну виховну роботу з учнями у гуртожитках. Щотижня у читальні він читав лекції з історії України. Кожна лекція супроводжувалася віршем на дану тему. „І фактично ці лекції, – зазначає Й.Мельник, зробили нас свідомими свого походження і свого призначення” [6: 48].

В.Пачовський ніколи не зрікався своїх патріотичних поглядів. Так, виступаючи на Шевченківському святі в 1933 р., поет і педагог різко осудив тих українців, що вслуговуються перед поляками для власної вигоди. Цей виступ спричинився до того, що він у черговий раз втратив місце роботи. І навіть за таких умов Пачовський не припиняв своєї просвітницької роботи, продовжуючи приймати активну участь у вихованні молоді на ідеях державотворення. Згодом він згадував, що мусив жити „в одній кімнаті бурси св. Миколая, практично не мав державних ресурсів і заробляв на хліб лекціями та виданням своїх поезій”. У решті-решт перебування в Перемишлі стало неможливим, і Пачовський приймає рішення переїхати до Львова. Там жив бідно.

У 1934–1935 рр. В. Пачовський працював в Українському педагогічному товаристві „Рідна школа” у Львові, підробляв лекціями в середніх школах міста і одночасно в Науковому товаристві ім. Шевченка займався перекладами літописів на сучасну українську мову. З жовтня 1939 по січень 1940 р. учителює в середніх школах Львова, а перед Другою світовою війною (січень 1940 – липень 1941) працював професором української літератури у Львівському університеті.

В. Пачовський був одним з активних пропагандистів ідеї державотворення. Ці ідеї він постійно втілював як у процесі роботи з українською молоддю в різних закладах освіти, так і в своїй літературній творчості, яка почалася ще в 1901 р. Він долучився до поетичного угруповання „Молода муза”. Його збірку „Розсипані перли” привітав Іван Франко. Надалі Пачовський виступав не тільки як автор ліричних віршів, але й як автор епічної поеми „Золоті Ворота” і драматург.

Вся творча спадщина Василя Пачовського була підпорядкована патріотичній ідеї: він, як і багато його сучасників, свідомо і беззастережно віддавав свій талант на служіння рідному народу, на утвердження високих ідеалів розбудови власної держави.

В.Пачовський був автором оповідань і повістей з сільського життя, з побуту учительства і міщанства („Філістер”, 1908; сатиричні романи). Як історик літератури Пачовський написав близько 75 статей і розвідок, зокрема про Ю.Федьковича, Т. Шевченка, І. Франка тощо. Не втратили своєї наукової цінності та актуальності його історичні

дослідження – “Історія Підкарпатської України“ (1921) та “Срібна Земля. Тисячоліття Карпатської України“ (1938)“, де вчений на основі конкретних історичних фактів простежував тісні зв’язки між українцями по обидва боки Карпат.

Основними публікаціями В.Пачовського психолого-педагогічного спрямування були „Українознавство у вихованні молоді“ (1935), а також ряд статей, надрукованих на сторінках українських педагогічних видань: „Учительське Слово“, „Рідна Школа“. У рукописі залишилася його розвідка: „Про здібних хлопців і дівчат“.

Неоцінним є внесок науковця у розробку методики викладання літератури, його позиція щодо ролі української літератури в державотворчих процесах. Цінність педагогічних праць В.Пачовського полягає в тому, що в них переважно розглядаються концептуальні положення навчання й виховання української молоді на окупованій території на основі ідеї державотворення.

Авторитет Василя Пачовського серед західноукраїнських освітян був високим. Про це свідчить такий факт: коли готувався Перший Педагогічний конгрес (він відбувся у Львові в 1935 р.), то одну з основних доповідей було доручено зробити саме йому. Цю доповідь по праву можна вважати одним із найбільш цікавих і знаменних подій в історії західноукраїнського шкільництва міжвоєнного періоду. Саме тут Пачовський виклав цілу програму побудови української школи; деякі його положення й пропозиції не втратили своєї актуальності в наш час. У доповіді він стверджував, що головне завдання українських учителів полягає в національному вихованні молоді, якій треба прищепити ”гордість за свою національну культуру, що є свідомством нашої рівновартості з державними націями”. Ось чому він вважав ”хребетним стрижем” школи пройняту національним духом „науку українознавства, в склад якої входить мова, література, історія, пластичне мистецтво, музика українського народу та географія земель, заселених українцями”. Йшлося про те, що „українська дитина мусить засвоїти собі культуру цілого українського народу на всій його етнографічній території” [11: 89, 90, 93].

Особливо цікавими були міркування Василя Пачовського щодо викладання української літератури, що було зовсім зрозуміло: він спирався не тільки на власний педагогічний досвід, але й на досвід поета. Дуже перспективним є його бачення принципів викладання української літератури. Він виступав проти побудови курсу за історичним (хронологічним) принципом, а відстоював інший підхід, який можна було б назвати проблемним, аргументуючи свою позицію так: „Мусимо тямити, що і в найвищих клясах шкіл маємо виховувати не істориків літератури, але образованих громадян, спосібних до позитивної праці...” [11: 95]. Тим самим на перше місце висувалися ідеї державницького виховання підрастаючого покоління, підготовки їх до розбудови власної держави навіть розробляючи питання методики викладання предмета, принципи побудови навчальних програм.

Ознайомлення з доповіддю Василя Пачовського дає можливість констатувати, що видатного поета і методиста приваблювали насамперед теми загальнолюдського спрямування. Однак він не обмежувався ними. „...Для українців як недержавної нації, – відзначав він, – oprіч творів загальнолюдського змісту треба виводити твори державно-творчого змісту з красного письменства”. І він пропонував їх [11: 96].

Помер Василь Пачовський 5 квітня 1942 року. Похований на Личаківському цвинтарі у Львові.

Багатобарвна діяльність Пачовського в галузі художньої літератури, критики, освіти робить його одним із видатних представників української культури перших десятиріч ХХ століття. Публікація всього корпусу його творів, їх вивчення в контексті розвитку українського просвітництва є першочерговим завданням сучасної гуманітарної науки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гриць М. Василь Пачовський – патріот Закарпаття // Василь Пачовський у контексті історії та культури України: Науковий збірник/ Б.К.Галас (відп. ред). – Ужгород: Закарпаття, 2001. – С. 290-293.

2. Завгородня Т. Василь Пачовський про вивчення української літератури в школі // Дивослово. – 1999. – № 6. – С. 37-38.
3. Козак М. Конференція на Закарпатті // Слово і час. – 1998. – № 9-10. – С. 30-32.
4. Кривуцький І. Викладачі // Українська державна чоловіча гімназія у Перемишлі. 1895–1995 / Упорядник І. Гнаткевич. – Дрогобич, 1995. – С. 51- 65.
5. Маргітич К. Василь Пачовський – пропагандист ідей українства на Березівщині // Василь Пачовський у контексті історії та культури України: Науковий збірник/ Б.К.Галас (відп. ред). – Ужгород: Закарпаття, 2001. – С. 332 – 336.
6. Мельник Й. Виховання учнівської молоді в Перемишлянській гімназії // Українська державна чоловіча гімназія у Перемишлі. 1895-1995/ Упорядник І.Гнаткевич. – Дрогобич, 1995. – С.47–48.
7. Ньорба С. Педагогічна діяльність В. Пачовського у Березівській гімназії // Василь Пачовський у контексті історії та культури України: Науковий збірник. – Ужгород: Закарпаття, 2001. – С. 336-340.
8. Опіярі В. Вітальне слово // Василь Пачовський у контексті історії та культури України. – Ужгород: Закарпаття, 2001. – С.7–8.
9. Пачовський Василь. Праця галицьких учителів на Закарпатті // Учительське Слово. – 1929. – Ч.10.– С. 13-16,
10. Пачовський В. Срібна Земля. Тисячоліття Карпатської України: Нарис історії з картами / Упоряд. В. Зілгалов. – Ужгород: Закарпаття, 1993. – 132 с.
11. Пачовський В. Українознавство у вихованні молоді // Перший Український Педагогічний Конгрес. 1935.– Львів, 1938.– С. 90 – 111.
12. Пачовський В. Що то Просвіта? – Ужгород, 1920. – 11 с.
13. Справа про виключення учня державної гімназії в м. Золочеві Пачовського Василя із-за виголошеної ним політичної промови на похороні однокласника // Центральний державний історичний архів у м. Львів. – Ф.178. – Оп. 3. – Спр. 706. – Арк. 1-8.
14. Сухомлинська О.В. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі // Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К., 2003. – С. 36 – 46.

УДК 37.013

Бобрицька Г.С.

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ
ДОСЛІДЖЕНЬ ЧЛЕНІВ ХМТ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ
У ФОРМУВАННІ НАВЧАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА**

Стаття присвячена використанню історико-математичного матеріалу при створенні навчального середовища. Представлено інформаційно-методичний матеріал для організації самостійної роботи студентів з вивчення досліджень членів Харківського математичного товариства кінця ХІХ – початку ХХ ст.

This article is devoted for using of the material from the history of mathematics for making of the learning environment. The materials of information and methodic for the organizing of students independence work by the learning of researches of members of the Kharkov mathematical society at the end of XIX and first half part XX centuries are presented.

Одним із напрямів підготовки майбутнього фахівця є виховання самостійної особистості, яка здатна організовувати та реалізовувати свою діяльність без сторонньої допомоги. Самостійність включає в себе такі поняття як самоосвіта, самовиховання, саморозвиток, самоконтроль тощо [5: 12]. Підготовка такого спеціаліста можлива при створенні відповідних умов, відповідного навчального середовища, яке включало б систему заходів для реалізації самостійної роботи студентів. При цьому актуальною є проблема щодо ролі, місця та способів використання матеріалів з історії науки у проектуванні та функціонуванні навчального середовища.